

zit en men wil gegevens van het einde van die band, moet men wachten terwijl het ongewenste gelezen en doorgespoeld wordt. Daarom wordt magneetband meestal gebruikt voor het opslaan van gegevens die later in hun geheel aangevraagd zullen worden. Anders gebruikt men de magneetschijf.

De magneetschijf is een uit aluminium vervaardigde schijf, ongeveer zo groot als een grammofoonplaat en met een magnetische stof bedekt. Deze stof kan informatie openemen op dezelfde wijze als de magneetband. Omdat het opslaggebied in twee dimensies ligt, duurt het echter veel minder lang om een bepaald gegeven te verkrijgen. Een beweegbare arm met een 'read/write head' zweeft op een luchtkussen boven de schijf, die drieduizend omwentelingen per minuut maakt.

Dit alles vormt dan de machinale en de elektronische aspecten van de computer, de zogenaamde 'hardware'. Maar er bestaat ook een tweede en net zo belangrijke deel, de 'software'. Die bestaat uit al de programma's die de computer nodig heeft om iets te kunnen doen. Een computer zonder 'software' is even nutteloos als een mens zonder hersens.

Dit brengt ons tot wat een programma is en hoe het fungeert. Een programma bestaat uit een reeks opdrachten die in het geheugen van de computer opgeslagen zijn. De CPU neemt een opdracht, voert hem uit, neemt de volgende, voert hem ook uit en zo steeds verder tot het einde van het programma. De computer, die eigenlijk slechts een stomme machine is, kan alleen maar heel eenvoudige opdrachten uitvoeren: optellen, aftrekken, delen, vermenigvuldigen en eenvoudige ja/nee-beslissingen. Het zijn deze in 'machinecode' geschreven opdrachten die de computer uitvoert. Terwijl de computer dit soort eenvoudige instructies makkelijk begrijpt, valt het een mens heel moeilijker om een dergelijke code te hanteren. Het is ook nagenoeg onmogelijk om op deze manier een programma te schrijven, omdat zulks een eenvoudige en strict logisch denken vereist dat de meeste mensen niet hebben.

Om de problemen van deze talen op 'laag niveau' te vermijden, werden er talen met een 'hoog niveau' ontworpen. Die zijn veel compacter dan de 'machinecode' en ook veel begrijpelijker. Er zijn verscheidene gesofistikeerde talen ontwikkeld, elk aangepast aan een specifiek doel. FORTRAN (Formula Translation) is een goede taal voor wetenschappelijke einddoelen. BASIC (Beginners All-Purpose Symbolic Instruction Code) is een nuttige taal voor alle doeleinden, die makkelijk is om te leren. COBOL (Common Business Oriented Language) wordt veel gebruikt in handelszaken, enzovoort. Elk van deze talen werd ontwikkeld om de oplossing van problemen binnen een bepaald gebied te vermakklijken door de taal te voorzien van faciliteiten die op dat gebied zijn afgestemd. Dit maakt het opstellen van programma's in een taal van 'hoog' niveau veel makkelijker en daarom veel vlugger dan in een taal van 'laag' niveau.

Helaas begrijpt de computer niets anders dan 'machinecode'. Daarom gebruikt men een 'compiler'. Dit is nog een ander programma, dat als 'input' iets in een sofistikeerde taal neemt en dat vertaalt in een basistaal of 'machinecode' die de computer kan verstaan.

Een opmerking over het gebruik van het woord 'taal'. Een computertaal heeft, zoals elke natuurlijke taal, een syntaxis en een woordenschat. Maar bij een computertaal zijn die zeer beperkt. De syntaxis is strict bepaald en onveranderlijk. Als een zin van de syntaxis afwijkt zal de computer hem niet

kunnen vertalen. In sommige talen maakt het weglaten van een punt of kommapunt het hele programma onvertaalbaar. De woordenschat is evenzeer beperkt. De meeste computertalen hebben een woordenschat van ongeveer dertig tot vijftig woorden en tien speciale tekens. Zulk een beperking schijnt ons verstrikkend maar is noodzakelijk voor de letterknecht die de computer is.

Nu wij weten wat een computer is kunnen we ons afvragen wat hij kan doen. Hoofdzakelijk leest hij gegevens van een 'input'-toestel, doet daar iets mee en schrijft de resultaten op een 'output'-toestel. Deze verwerking van gegevens gebeurt met die buitengewone snelheid die de computer zo nuttig maakt. Een middelgrote computer zou bijvoorbeeld een miljoen getallen van tien cijfers binnen de seconde kunnen optellen. Maar berekeningen zijn niet de enige taken die computers kunnen uitvoeren. Zij kunnen ook rekeningen of adresselijsten bijhouden, teksten analyseren, fungeren als 'word-processors', andere machines besturen, industriële processen controleren enzovoort. Het vermogen van de computer om het even welke niet-scheppende taak te vervullen wordt alleen maar beperkt door het vermogen en de verbeelding van de programmeur. Dit echter is het essentiële punt. In de afhankelijkheid van de computer van de programmeur zien wij het duidelijkste het grondverschil tussen het menselijke brein en de computer. Het eerste is creatief, interpreterend en cognitief; de laatste is onbuigzaam, letterlijk en geprogrammeerd. Als een mens met een nieuwe situatie geconfronteerd wordt, reageert hij met "Wat kan ik hier doen?". In dezelfde situatie zou een computer slechts kunnen zeggen "Geen instructies voor dit geval".

1.1.2 Voordelen van de computer

De drie voornaamste voordelen van de computer tegenover het menselijke brein voor routinewerk zijn snelheid, nauwkeurigheid en een bijna onbegrensd geheugen. Snelheid is al besproken. Wat nauwkeurigheid betreft, kan men gewist beweren dat de computer 99,9999% accuraat is. Mechanische fouten zijn heel zeldzaam. In tegenstelling tot de mens is de computer nooit moe, emotioneel, verward of iets dergelijks. Zijn groot geheugen betekent dat hij feitelijk een onbeperkt aantal gegevens kan lezen, verwerken en opslaan, en zijn totaal gebrek aan enig soort van creativiteit betekent dat hij totaal objectief kan zijn. Maar let wel: deze objectiviteit is alleen maar inherent in de machine. Het is in principe mogelijk om een computer zo te programmeren dat hij je alleen de gewenste resultaten geeft.

Om al deze redenen is de computer een heel goede technische slaaf die de mens van heel veel vervelend routinewerk kan verlossen en hem de tijd geven om zich op intuïtief en creatief denken te kunnen toeleggen, dingen die een computer nooit zal kunnen doen. Het is wel mogelijk om met de hand een frequentielijst samen te stellen, maar het is veel interessanter om na te gaan wat daaruit afgeleid kan worden.

1.1.3 Nadelen van de computer

Het meest frustrerende aspect van de computer en het moeilijkste om aan te wennen, is zijn pedanterie. Als mensen verwachten wij een zekere tolerantie tegenover fouten, of toch minstens een poging om te ontraadselen wat wij willen zeggen. De computer wil hier niets van weten. Die werkt op basis van een nauwkeurig opgestelde reeks opdrachten en kan alleen maar doen wat hem gezegd wordt. Het slechtste aspect hiervan is dat hij geen fouten kan ontdekken. Er bestaat een gezegde dat even oud is als de computerwetenschap - 'Garbage in,

Garbage out'. Als er een fout in het programma of in de gegevens zit, gaat de hele berekening fout. Het is precies deze nauwkeurigheid die het voor mensen zo moeilijk maakt om met computers te werken, maar die terzelfdertijd de resultaten van dat werk onbetwistbaar maakt.

1.2 Tekststudie

1.2.1 Literatuurwetenschap

De kritiek die het vaakst vanuit de positieve wetenschappen aan het adres van de literatuurwetenschap wordt gericht, is dat deze laatste discipline **niet** wetenschappelijk genoeg is. Deze negatieve houding wordt gewoonlijk ondersteund door de volgende beweringen:

1. Zijn onderzoeksmethode is te subjectief.
2. Hij is niet systematisch.
3. Zijn resultaten kunnen niet verdubbeld of geverifieerd worden.

De waarheid van de eerste van deze beweringen is gedeeltelijk onvermijdelijk omdat "de ideale criticus die in een persoon alle kritische gezichtspunten zou bundelen in **concreto** niet kan **bestaan**"¹. Maar hoewel totale objectiviteit niet mogelijk is, zijn verschillende graden **daarvan** dat wel.

Elke discipline kan beschouwd worden als een wisselwerking tussen analyse en reflectie. Men denkt over een probleem na, maakt een analyse, denkt na over de resultaten daarvan, analyseert opnieuw als dat nodig is, en komt uiteindelijk tot een conclusie. Het proces van reflectie kan hoogstens intersubjectief zijn en in het **allereergste** geval erg subjectief. Dit moet wel, omdat het gebaseerd is op het interne waardesysteem dat men niet totaal uitschakelen kan. Het proces van analyse kan eveneens variëren van erg objectief tot erg subjectief. Dit hangt af van waar de analist naar wil zoeken en hoe systematisch hij dit doet. Dus om het hoogste niveau van objectiviteit te bereiken moet men eerst erg voorzichtig over het onderzoeksobject nadenken. De beste manier om dat te doen is waarschijnlijk het gebruiken of ontwikkelen van een theorie die dan later getoetst kan worden aan de resultaten van de analyse van het object. Deze analyse moet ook zo systematisch, objectief en **exhaustief** mogelijk zijn. .

De traditionele manier om gegevens over een tekst te verzamelen is het gebruik van een zogenaamd 'statisch' kaartstelsel geweest. In deze techniek gaat de analist door de tekst en noteert op afzonderlijke kaarten dingen die hem als belangrijk opvallen. Deze methode heeft een paar problemen. Ten eerste moet de analist noodzakelijkerwijs selectief zijn. Dit betekent dat hij misschien punten mist die later als belangrijk te voorschijn zullen komen. Ten tweede bepaalt het opbouwen van het kaartstelsel zijn latere perceptie van de tekst. Dit betekent dat elke latere analyse die dit kaartstelsel als uitgangspunt gebruikt weinig nieuw materiaal zal vinden. Ten derde kan het systeem alleen maar effectief gebruikt worden door de persoon die het opgebouwd heeft; dit veroorzaakt nutteloze verdubbeling van inspanning als iemand anders op de tekst wil werken. Ten vierde is er soms veel werk voor weinig resultaat. Dit is vooral het geval als men het **gebruik** of voorkomen van bepaalde woorden of zinswendingen bestudeert. Ten vijfde lijdt dit type van kaartstelsel-analyse vaak onder gelijksoortige problemen als de impressionistische school van literatuurstudie :

"The most common approach to styles by literary critics and historians has been the **subjective** or intuitive, sometimes called 'impressionistic'. It is an eclectic procedure in which the critic refers to passages which have struck him in terms of **categories** drawn from grammar, rhetoric, aesthetics and whatever other fields he may be acquainted with. Or he may simply describe

adjectivally the impression which the writer has made upon him"². Ten zesde is een heranalyse als men halverwege of aan het einde van de tekst is vrij moeilijk omdat het kaartstelsel 'statisch' is. Deze methode levert dus een boel problemen op. Maar is er een betere?

Een mogelijke oplossing zou zijn om een computer te gebruiken om een 'dynamisch' informatiesysteem voor de tekst op te bouwen. Zulk een systeem zou alle nuttige gegevens bevatten die men uit de tekst kan halen. Het zou objectief opgebouwd worden, veel systematischer dan een kaartstelsel zijn en ook makkelijk verifiëerbaar. Het zou vlug en accuraat kunnen gecreeerd worden, bruikbaar zijn voor iedereen die het wou gebruiken en het zou de menselijke onderzoeker kunnen vrijmaken voor creatief denken. Het volgende citaat uit Michiels' nawoord bij Martins dissertatie zet de hoofdpunten netjes op een rijtje: "Het nut, de noodzaak van statistische **lexicale** gegevens bij het literatuur-onderzoek heeft al lang niet meer aangetoond te worden. En daarin de praktijk alleen de computer bij machte is naar behoren en binnen 'menselijke' tijdspanne zo'n taak te volbrengen, is zijn gebruik alleen maar een zegen. Verder rust alle heil, of onheil bij de interpretatie. Beschikt men met de computer **en** over objectiever gegevens **en** over groter zekerheden dan zonder dit instrument, veel meer dan ruwe materie voor de interpretatie zijn deze zekerheden niet. Eens zover blijven de gevaren voor een foute analyse niet minder groot dan voorheen. Ook wanneer de literaire criticus of historicus zijn toevlucht neemt tot het perfecte werktuig dat de computer is, moet hij weten wat irrelevant is in de bekomen gegevens en wat niet. Zeker moet hij pogen het maximaal aantal gegevens van de computer te krijgen, maar het is onwaarschijnlijk dat hij in zijn literair-artistieke discipline alle gegevens zal kunnen gebruiken"³.

1.2.2 Mogelijkheden van de computer

De computer is per definitie beperkt tot het "kwantitatief meetbare, d.i. wat tel- of formaliseerbaar is".⁴ Binnen deze beperking zijn er echter drie soorten werk dat met teksten gedaan kan worden, namelijk tekstanalyse, tekstbehandeling en tekstproductie.

Onder tekstanalyse kunnen wij frequentielijsten, woordindexen en andere zulke analyses⁵ plaatsen. Een frequentielijst geeft aan hoe vaak elk woord in de tekst voorkomt. Deze lijst kan opgesteld worden per woord (alfabetisch of retrograde) of per frequentie. Een woordindex geeft een verwijzing naar elke vindplaats van elk woord in de tekst. Die verwijzing kan gebruik maken van een of meer van de volgende parameters: hoofdstuk, bladzijde, tekstdeel, regel, zin, plaats binnen de regel of plaats binnen de zin. Zowel de frequentielijsten als de woordindexen kunnen samengesteld worden uit een 'database' die op basis van de tekst is opgebouwd. Eens zo'n 'database' gevormd is, kan die ook gebruikt worden om 'kruislijsten' van raakpunten samen te stellen, met de parameters tekstdeel, hoofdstuk, bladzijde, personage, directe of indirecte rede, zinslengte, woordlengte of woord. Dit zou de volgende opdrachten b.v. mogelijk maken:

1. Zoek al de woorden door Wortel gesproken in hoofdstuk vier.
2. Milic, L. T. : h Quantitative hpproach to the Style of Jonathan Swift, The Hague, 1967, geciteerd in Martin (1970), blz. 13, voetnoot (3).
3. Martin (1970), blzn. 197-201.
4. *ibid*, blz. 13.
5. Zie o.a. Martin (1971a).

2. Zoek alle verwijzingen naar **Frisine** in hoofdstukken drie tot zes.
3. Zoek al de zinnen **langer** dan tien woorden door de pastoor gezegd op bladzijden 34 tot 56.

Meer ingewikkelde tekstanalyses zijn **genre-analyse**⁶ - die probeert het genre van een tekst te **definieren** op grond van gespecialiseerde **woordenschat**, frequentieverschillen, enz.; **stilistische analyse**⁷ - deze kan verschillende aspecten van een auteurs stijl onderzoeken; **auteuridentificatie**⁸ - dit zou het auteurschap van een tekst proberen te bepalen of pseudoniemen identificeren door het gebruik van **hoogfrequentiesleutelwoordanalyse**; **zinsanalyse** - er bestaat nu een systeem (**AUTON**)⁹ dat een syntactische analyse kan geven voor Nederlandse zinnen; **'collocations'**¹⁰ - statistisch onderzoek naar het samen of in dezelfde beurt voorkomen van twee of meer woorden, en **thematische analyse**¹¹ - de studie van thema's.

Onder tekstbehandeling kunnen wij concordanties, hulp bij het bezorgen van nieuwe uitgaven en collatie van manuscripten vermelden. Concordanties geven de context voor ieder voorkomen van een woord en nemen meestal een van de vier volgende standaardvormen aan, nl.:

1. **Regelconcordantie:**
geeft allen de **regel** waarin het woord voorkomt, wat meestal onbevredigend is.
2. **X-X-concordantie:**
staat ook bekend als de **KWIC-** (Key Word In Context) concordantie en geeft X-aantal lettertekens voor en na het sleutelwoord. Hoewel dit type beter is dan het eerst, kan het soms ook een **onbevredigende** context geven.
3. **Volledige concordantie:**
geeft de hele zin waarin het woord voorkomt wat bij sommige boeken nogal lang kan uitvallen.
4. **CETEDOC**¹²-**concordantie:**
dit is een combinatie van het tweede en het derde. Hij geeft de volledige zin zolang die de X-X grens niet overschrijdt.

Concordanties kunnen op velerlei manieren gebruikt worden¹³. Literair redigeren is het klaarmaken van teksten voor publicatie.' Er bestaan een paar systemen **hiervoor**¹⁴. Collatie van manuscripten is het proces waarbij verschillende manuscripten vergeleken worden om de **'recensio'** of het beste gereconstrueerde exemplaar te vinden. Deze techniek is zeer gebruikelijk vooral bij uitgaven van **Shakespeare**¹⁵.

Onder **tekstproductie** kunnen wij **'Machine Aided Translation'** (voortaan

6. Zie **Brainerd (1979)**.
7. Zie **Koster (1979)**, **Michaelson en Morton (1973)**, **Tallentire (1973 en 1976)**.
8. Zie **McKinnon en Webster (1973)**, **Michaelson en Morton (1973)**.
9. Zie **Rolf (1976)**. Zie ook **Dowsing (1976)** voor zijn werk op Oud-Engel.8 en **Ross (1973)** voor Nieuw-Engels.
10. Zie **Berry-Rogghe (1973)**.
11. Zie **Fortier en McConnell (1973 en 1976)**.
12. Voor het werk van **CETEDOC (Centre de Traitement Electronique des Documents)**, zie **Hamesse (1973)** en **Tombour (1973)**.
13. Zie o.a. **Tallentire (1976)** en **Cameron, e.a. (1970)**.
14. Zie o.a. **ott (1979)**.
15. Zie **Nidmann (1973)** en ook **Gilbert (1976)**.

MAT) , woordenboekproduktie en tekstsimulatie vermelden. Bij MAT¹⁶ geeft men de computer een tekst in de oorspronkelijke taal en krijgt men als 'output' een tekst met alle mogelijke betekenissen van de woorden in de 'doeltaal'. Dit vereenvoudigt het werk van de vertaler aanzienlijk maar is alleen maar praktisch voor wetenschappelijke teksten, met hun beperkte en eenduidige woordenschat. Woordenboekproduktie behelst het gebruik van de computer om een woordenboek samen te stellen door het 'lezen' van een corpus teksten. De computer geeft dan iedere woordvorm uit de teksten een of meer illustrerende **contexten**¹⁷. Bij tekstsimulatie gebruikt men een computer om het produktieproces na te bootsen. Dit heeft twee bedoelingen:

1. Men krijgt een helderder inzicht in hoe het menselijke brein teksten produceert.
2. Men kan zien waar de gesimuleerde teksten van de echte verschillen en op die manier een betere inzicht krijgen in de werking van de authentieke teksten.

Baanbrekend werk op dit gebied was het produceren van namaak Dylan Thomas en Engelse haikoes te Berkeley¹⁸ en het scheppen van nieuwe volkssprookjes op basis van Propps¹⁹ Morfologie van het sprookje²⁰.

16. Zie Zachary (1979).

17. Zie Koubourlis (1974).

18. Zie Milic (1971).

19. Zie Propp (1968).

20. Zie Dundes (1965) en Klein (1977).

1.3 Tekst

1.3.1 Definitie van 'landelijke roman'

Het probleem van de terminologie is al besproken in o.a. Van **Itterbeek** (1976) en Van Hoeydonck (1980). Vooral Van Hoeydonck beschouwt de landelijke roman als een onderafdeling van de streekroman en geeft enige kenmerken die misschien kunnen gebruikt worden om de eerste van de tweede te onderscheiden. Deze kunnen als volgt samengevat worden :

1. De omgeving wordt bewust geografisch beperkt tot een bepaalde streek die overwegend agrarisch is. Deze streek wordt met zekerheid als **geïdealiseerd** beschouwd en er zijn binnen de tekst sterke banden met de streek die door emotieve aspecten versterkt worden. De streek staat centraal in het boek en de grens van het bekende universum valt inderdaad vaak samen met de grens van het dorp.
2. De ideologie van de tekst is conservatief zowel letterlijk als figuurlijk. Het voorgestelde wereldbeeld is gesloten, beperkt in ruimte en a-historisch. Dit conservatisme bestaat ook op technisch **niveau**²¹.

Als wij er nu van uitgaan dat deze criteria het onderzoeksgebied op een bepaalde manier afbakenen, moeten we ons ook nog afvragen waar een computer ingeschakeld kan worden bij de analyse van zo een roman.

1.3.2 Mogelijke toepassingen van computeranalyse

Uit het bovengenoemde blijkt dat de twee meest karakteristieke elementen van de landelijke roman het begrip 'streek' en de ideologie van de tekst zijn. Om het eerste begrip te onderzoeken, zouden wij moeten kijken naar al de vormen en vindplaatsen van woorden die daarmee verband houden en nagaan hoe de streek beschreven of **gedefinieerd** wordt, welke standpunten er tegenover worden uitgenomen, welke beeldspraak daarbij wordt gebruikt, enzovoort. Dit kon gecontroleerd worden door frequentielijsten, concordanties en '**semantic cluster**'-analyse** (voortaan SCA).

De makkelijkste manier om het tweede begrip te bestuderen zou zijn om de maatschappelijke of ideologische aanduidingen binnen de tekst op te sporen. Deze zijn typisch : beeldspraak, dialoog, auteursinterventies, impliciete waardeoordelen en de keuze van lexicalische elementen zelf. Beeldspraak kon gecontroleerd worden door concordanties en SCA. Dialoog kon gecontroleerd worden door het gebruik van 'kruislijsten' van raakpunten; een vergelijking van het taalgebruik van de verschillende personages of het verschil tussen verhaalstekst en dialoog kon bijzonder nuttig zijn. Auteursinterventies kunnen ook op deze manier bestudeerd worden, hoewel het misschien nodig is om die expliciet in de tekst aan te duiden. Impliciete waardeoordelen zijn veel moeilijker te controleren, vooral omdat het hier niet alleen gaat om wat vermeld, maar ook om wat verzwegen wordt. Enige mate van controle kan misschien bereikt worden door het vergelijken van de resultaten voor de tekst met die van een groter spectrum van teksten, ofwel binnen hetzelfde genre of uit een grote verscheidenheid van geschreven materiaal. Dit is echter een heel **tenta-**

21. Van Hoeydonck (1980), blzn. 189 - 190 (mijn vertaling).

22. Het onderzoek van een semantisch veld. Zie ook 2.1.4 en 'collocations' in 1.2.2.

tief voorstel. De keuze van lexicale elementen kan makkelijk gecontroleerd worden door het gebruik van concordanties, frequentielijsten en SCA. Intertekstuele vergelijking kan hier ook onthullend zijn.

Nuttige gebieden voor studie op deze manier zijn o.a. de volgende : stratificatie van de maatschappij (op het niveau van individu in maatschappij, individu in gezin en stad tegenover dorp) en godsdienst (zowel op zichzelf en in relatie tot bijgeloof).

1.3.3 Keuze van de tekst

Er werd besloten om Boerenpsalm van Felix Timmermans te gebruiken als onderzoeksobject, ten eerste omdat hij een populaire auteur was. Ten tweede wordt Boerenpsalm beschouwd als een van de "voornaamste exponenten van die internationaal hoog gewaardeerde Vlaamse **streekliteratuur**"²³. Ten derde gaat "bij Timmermans (...) ook 'de sterk dialektisch gekleurde taal' meespelen als **streekelement**"²⁴ en ten vierde is het "bijna een bloemlezing van landelijke graffiti"²⁵, en vertoont de tekst veel - of misschien alle - typische kenmerken van de landelijke roman. De gebruikte uitgave is die van P.N. Van Kampen en Zoon, N.V., Amsterdam, 1935, twaalfde druk.

23. Van Itterbeek (1976), blz. 20.

24. *ibid.*

25. Van Hoeydonck (1980), blz. 194.

2.0 ANALYSE

2.1 Technieken

2.1.1 De gebruikte analysetechnieken

Van de verschillende analysetechnieken die in 1.2.2 werden vermeld, zijn er slechts drie gebruikt bij de analyse van Boerenpsalm, namelijk frequentielijsten, concordanties en kruislijsten. Er zijn een paar redenen hiervoor. Ten eerste zijn ze allemaal niet al te moeilijk om te programmeren, en dus haalbaar binnen de begrensde tijd. Ten tweede leveren zij resultaten op die nuttig zullen zijn voor de bespreking van de tekst (zie ook 1.3.2). Ten derde kunnen sommige van de complexere analyses gedeeltelijk vervangen worden door andere. **SCA**, bijvoorbeeld kan gedeeltelijk onderzocht worden met behulp van concordanties. Het had teveel tijd gekost om een interactieve versie hiervan uit te werken en wegens plaatsgebrek was het ook **niet** mogelijk geweest om de resultaten van nog meer analysetechnieken in de bespreking te verwerken.

Bij de frequentielijsten geven we zowel de frequentie (de verhouding van het aantal vindplaatsen van het woord tot het totaal aantal woorden in de tekst) als het aantal keren dat het woord voorkomt in de tekst. Dit vergemakkelijkt een eventuele intertekstuele vergelijking. Het vergelijken van aantallen is zinloos maar het vergelijken van frequenties, die een verhouding **aangeven**, kan veelzeggend zijn.

Wat de concordantie betreft, werd er besloten om een volledige concordantie te geven. In tegenstelling tot de CETEDOC-concordantie, geeft een volledige concordantie altijd de complete context, wat relevanter is voor Boerenpsalm met zijn meestal vrij korte zinnen.

De concordantie wordt alleen maar in termen van hoofdstuk, pagina en regel gegeven. De andere **parameters**²⁶ zijn niet relevant voor Boerenpsalm. Van de mogelijke kruislijsten zijn alleen maar die van directe rede voor Wortel en de pastoor gebruikt, vooral omwille van 'Einsteiniaanse overwegingen'²⁷.

2.1.2 Verwerking van de tekst

Lexicale analyse van een tekst kan verricht worden op twee verschillende niveaus: het niveau van de woordvorm en het niveau van het lemma. Met lemma wordt de basisvorm van een woord bedoeld, dus "alle vormen die grammicaal of, orthografisch afwijken van **een** zelfde woord worden bijeengebracht onder hetzelfde lemma"²⁸. Dit proces van '**lemmatisatie**' is niet eenvoudig. De grootste moeilijkheid is die van de homoniemen. Dit probleem ligt op twee niveaus:

26. Zie deel 1.2.2.

27. Tijd en Ruimte.

28. Zie Geerinck (1976), blz. 41.

het niveau van de woordvorm

woordvorm	¶	lemma
-----¶-----		
spelen	¶	spel : substantief
spelen	¶	spelen : werkwoord

het niveau van het lemma

woordvorm	¶	lemma
-----¶-----		
haar	¶	haar 1 : persoonlijk of bezittelijk
haar	¶	haar 2 : substantief

De eerste moeilijkheid kan opgelost worden door het begrijpen van de tekst, maar de tweede alleen maar door het zetten van een cijfer na de woordvorm. De computer moet ook gezegd worden wat de grammaticale status van een woord is. De makkelijkste manier om dit te doen is het aanbrengen van een code (S = substantief, W = werkwoord, enz.) na de woordvorm. Dit kan met de hand gedaan worden maar dat neemt veel te veel tijd in beslag. Bij CETEDOC zijn er programma's geschreven voor Nederlands die ongeveer 60% van deze bewerking automatisch kunnen uitvoeren. Daar over deze programma's niet beschikt kon worden, is de tekst niet op deze manier behandeld en de analyse ligt daarom op het niveau van de woordvorm. Dit leidt soms tot een betreurenswaardige **vertekening** van de resultaten vanwege de homonymie en betekent ook dat als men naar 'zijn' wil kijken, men ook naar de resultaten voor 'ben', 'bent', 'is', 'was' enz. moet kijken.

Er werd ook besloten om binnen de datatabel op te nemen hoeveel keren een woord gebruikt werd door de verschillende personages. Om dit mogelijk te maken, moest er aan de computer gezegd worden van wie ieder stuk **dialog was**. Dit werd gedaan door het vervangen van het eerste **aanhalingsteken** van een door twee aanhalingstekens begrensde passage door '#XX'. XX is een code van twee letters die verwijst naar een personage. De volledige **lijst** van deze **afkoor-tingen** wordt in bijlage A-V gegeven.

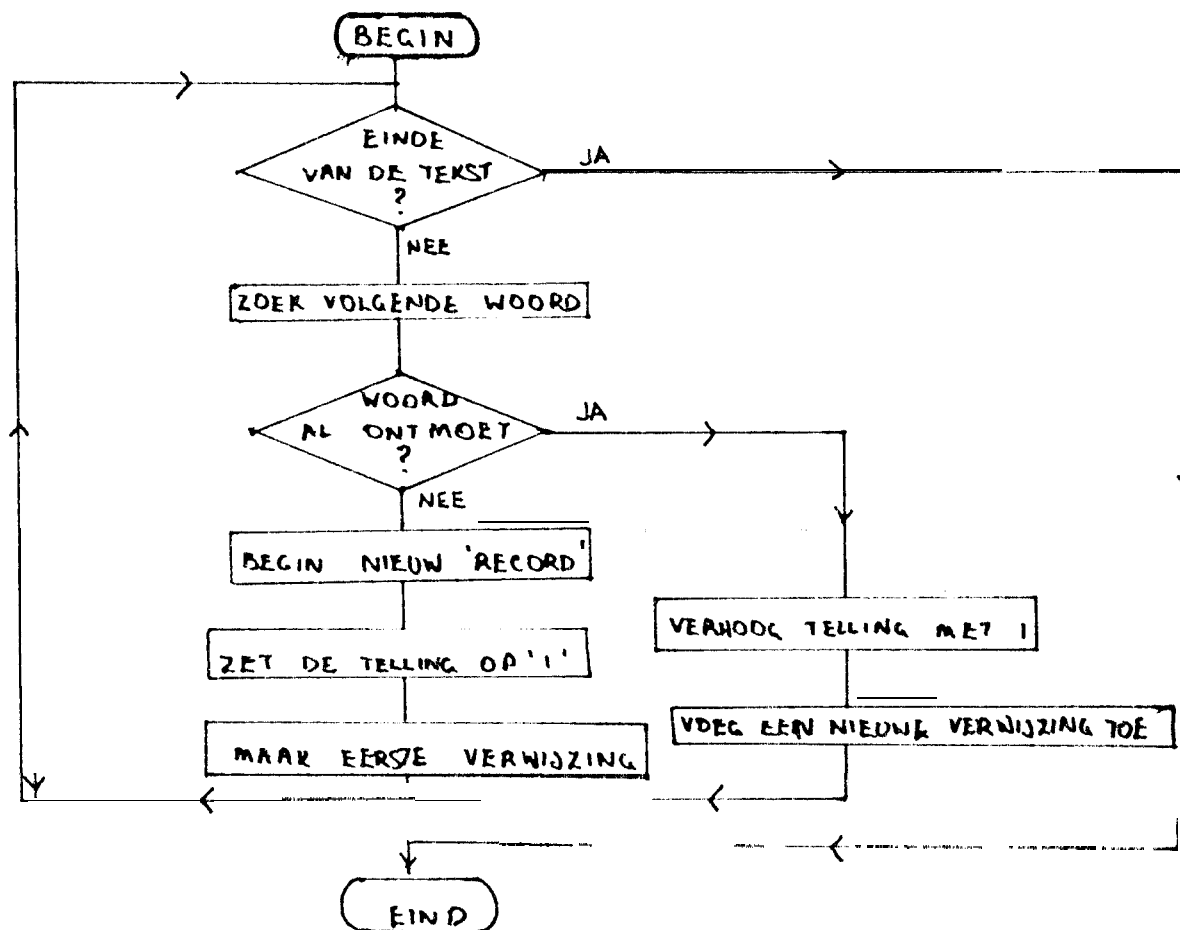
Er waren ook problemen met koppeltekens. Er moest aan de computer gezegd worden of een koppelteken aan het **eind** van een regel een 'echt' koppelteken was of alleen maar een teken dat het woord verder ging. In het eerste geval werd het koppelteken verdubbeld.

De nummering van bladzijden en hoofdstukken werd bovenaan de bladzijde vermeld, elk op zijn eigen regel. Het hoofdstuknummer kwam alleen voor aan het begin van een hoofdstuk. Bladzijdenummers waren van het vorm *X, en hoofdstuknummers @X, waarbij 'X' dan telkens het nummer aangeeft.

2.1.3 De programma's

De datatabel is centraal voor de hele analyse. Hij wordt geproduceerd door het programma **TEXTAN**, en wordt gebruikt door al de andere programma's. Hij bestaat uit iedere woordvorm die in de tekst voorkomt, iedere in een 'record' - d.i. een groep gegevens - dat de informatie heeft voor dat woord. Ieder 'record' bestaat uit : het woord (25 tekens), het aantal keren dat het

voorkomt (5 tekens), de frequentie (8 tekens), de woordlengte (2 tekens) en een lijst van verwijzingen naar iedere vindplaats van het woord in de tekst. Iedere verwijzing bestaat uit : dialoog ID (2 tekens), hoofdstuknummer (2 tekens), bladzijdenummer (2 tekens) en regelnummer (2 tekens). TEXTAN, het programma dat dit produceert volgt het in illustratie 1 aangegeven procedure.

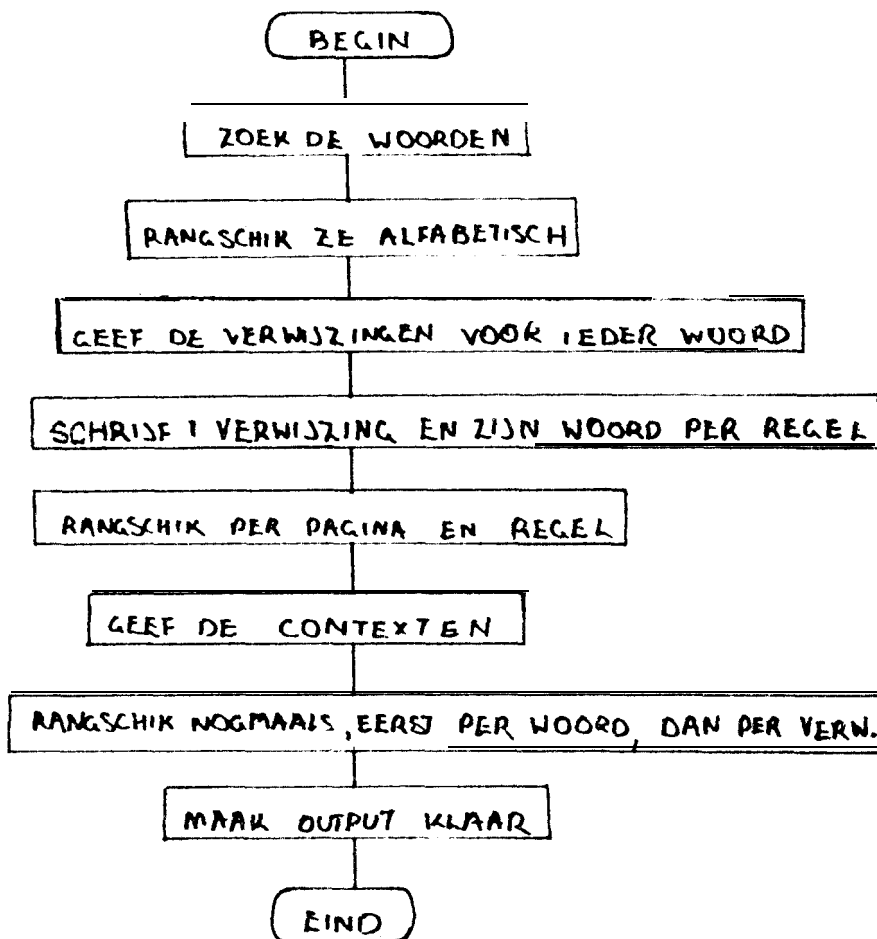

ill. 1

Bij het opstellen van het programma werd een woord gedefinieerd als alles wat tussen twee spaties stond. Interpunctie werd genegeerd, met uitzondering van het koppelteken. Als een woord over het eind van een regel of een bladzijde ging, werd het ongesplitst opgenomen. Nadat TEXTAN klaar was met de datatabel voor het hele boek, werden de gegevens op de magneetschijf overgebracht.

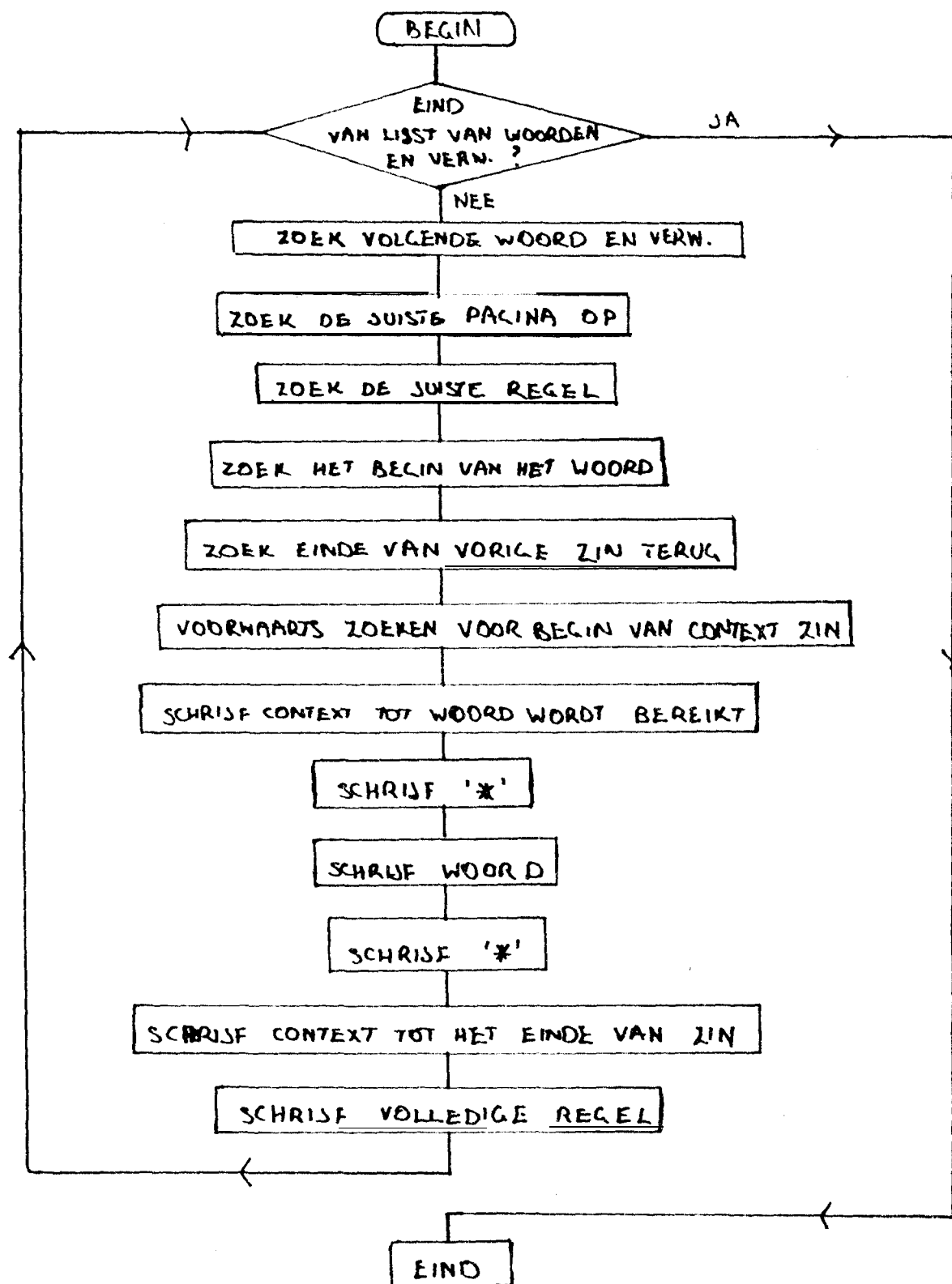
Het volgende programma was FRQEXTRACT. Dit overliep de tabel en registreerde het woord, het aantal en de frequentie van ieder 'record'. De volledige lijst werd dan naar de 'printer' gestuurd. Het programma IDEXTRACT deed iets dergelijks maar hier werd gezocht naar al de woorden die een bepaalde personage gebruikte en hoeveel keren.

De laatste fase was het opzoeken van de gewenste concordanties. Het programma hiervoor was eigenlijk een hele reeks programma's die het makkelijk maakten om vlug een concordantie te kunnen krijgen voor om het even welk gewenste woord. Deze reeks werkte zoals in illustratie 2 wordt aangegeven.

ill. 2

Het werken van CONCFIND dat de eigenlijke context opleverde wordt vertoond in illustratie 3. Bij CONCFIND werd een zin gedefinieerd als elk tekstdeel

ill. 3

dat door twee punten, vraag-, of uitroepingstekens werd begrensd.

2.1.4 Toekomstperspectieven

Hier worden al de mooie ideeën besproken, die wegens tijdgebrek niet konden uitgevoerd worden. Zij zijn allemaal mogelijk en sommige bestaan al in andere vormen.

Het eerste en eventueel erg veelbelovende idee was dat van een interactief systeem voor SCA. Met 'interactief' wordt bedoeld dat wisselwerking tussen computer en gebruiker mogelijk wordt: bevelen geven of aanpassen, resultaten nagaan, enzovoort. Dit maakt de computer veel flexibaler en dus bruikbaar als wetenschappelijke onderzoeksinstrument. Ideaal zou zulk een systeem een reeks mogelijke opdrachtkeuzen hebben en het vermogen om met verschillende teksten te kunnen werken. De resultaten zou dan waarschijnlijk door middel van een grafiek worden voorgesteld, met het tekstgedeelte op de x-as en het aantal keren dat het woord voorkomt op de y-as. De schaalverdeling van beide assen kon dan door de gebruiker bepaald worden. Het tekstgedeelte kon gedefinieerd worden in termen van passages, per hoofdstuk, per individuele bladzijde, per zin of per regel. De y-as kon ook interactief herbepaald worden, mocht hij overbelast raken.

Elk sleutelwoord kon door een afzonderlijk teken voorgesteld worden om de grafiek duidelijker te maken. Als er al een teken stond op de plaats waar er een nieuw moest komen, dan kon het nieuwe symbool boven het eerste geplaatst worden. Groepen sleutelwoorden zouden op die x-as dus als kolommen, curves of geïsoleerde symbolen worden voorgesteld, naargelang ze op dezelfde plaats, in mekaar's onmiddellijke nabijheid of doorheen de tekst verspreid voorkwamen. Elke piek of uitschieter zou dan wijzen op semantische verdichting, een hoge concentratie van sleutelwoorden. In dit interactieve systeem zou het ook mogelijk zijn om bepaalde tekens weg te laten als ze 'onproductief' waren en geen verband aantoonde. Als men dan ontdekt had op welke bladzijden de 'pieken' voorkwamen, kon men de x-as tot een of twee bladzijden reduceren om een gedetailleerde analyse te maken. Uiteindelijk zou de grafiek dan afgedrukt kunnen worden. Zulk een systeem zou het de onderzoeker mogelijk maken om vlug de waarde van verschillende thema's en/of hun sleutelwoorden te kunnen bepalen.

Het tweede interessante programma zou een soort algemene EXTRACT zijn (zie 2.1.3). Dit zou de datatabel manipuleren om allerlei kruislijsten te kunnen produceren. Dus zou men om het even welke combinatie van tekstgedeeltes, personages> rede of woorden kunnen onderzoeken.

Het laatste en ook het meest ambitieuze zou een totaal interactief analysesysteem zijn. Bepekte varianten hiervan bestaan al op verscheidene plaatsen²⁹. Dit zou onontbeerlijk worden als men met meer dan een paar teksten bezig was. Het kon ontworpen worden zodat iedereen het kon gebruiken, zodat het met de gebruiker kon praten, hem helpen en om instructies vragen. Door middel van deze instructies kon de gebruiker dan bijvoorbeeld het volgende specificeren:

1. welke tekst
2. welke analyse
3. welke opties voor iedere analyse, b.v. verschillende soorten concordanties of verschillende rangschikkingen voor frequentielijsten
4. analyses van een tekstgedeelte met het hele boek vergelijken

29. Zie ook Day (1976), Rudall (1976), Russell (1967 en 1970), Tombeur (1973).

5. intertekstuele vergelijking
6. vergelijking met frequentielijsten voor de gebruikte taal
7. suggesties geven, b.v. een Nederlandse lexicon **gebruiken** om hulp te kunnen geven met de SCA
8. een **statistische** 'package' gebruiken om statische analyse van resultaten te kunnen geven

De mogelijke toepassingen van zo een systeem zouden zowel veelomvattend als interdisciplinair kunnen zijn. De mogelijkheden worden slechts beperkt door de tijd die beschikbaar is voor het schrijven van programma's, de financiering van de computertijd, de vakkundigheid van de programmeur en de beeldingskracht van de onderzoeker.

2.2 Tekst

2.2.1 'Input' -methode

De tekst werd ingetikt als een ASCII (American Standard Code for Information Interchange) tekstfile door de 'TECO editor' (Text Editor and Corrector). 'TECO' werd gebruikt omdat het het latere proeflezen en corrigeren veel makkelijker maakte. Het maakte het ook mogelijk om de tekst 'direct-to-disc' te kunnen tikken en daardoor ponskaarten of papierbanden te vermijden. Er bestaan 'optical character readers' (voortaan OCR's) die een tekst kunnen 'lezen' en de ASCII code ervan produceren. Helaas zijn ze gemaakt om alleen maar een lettertype te herkennen en daardoor zijn ze onbruikbaar voor alle andere. Ze zijn ook groot en duur in het gebruik. Door de **technische** vooruitgang zullen ze in de toekomst misschien een levensvatbaarder mogelijkheid **worden**³⁰.

2.2.2 Beperkingen

De enige beperking opgelegd door het interne toetsenbord van de computer was de onmogelijkheid om een accent of deelteken boven een bepaalde letter te kunnen zetten. Dit betekende dat enkele woorden niet correct gespeld konden worden en dat sommige paren samenvielen, b.v. 'één' en 'een', 'vóór' en 'voor'.

De meest frustrerende beperking die door de **programma's** werd opgelegd was dat de hele tekst in hoofdletters ingetikt moest worden. Dit was omdat er bij het vergelijken van groepen letters (in dit geval woorden) in PASCAL - de **computertaal** die ik gebruikt heb - onderscheid wordt gemaakt tussen kleine letters en hoofdletters, zodat een 'Boer' niet hetzelfde is als een 'boer'. Het was wel mogelijk geweest om een conversieroutine te schrijven om dit probleem op te lossen maar daarvoor ontbrak de **tijd**.

2.2.3 Mogelijke oorzaken van fouten

Computers zelf hebben heel weinig mechanische of elektronische problemen. De enige mogelijke bron van problemen is bij de 'secondary storage'-toestellen. Het is bijvoorbeeld mogelijk om bij een **magneetschijf-toestel** een zogenaamde 'disc-crash' te krijgen. Dit gebeurt als de 'read/write head' neerstort op de oppervlak van de schijf wegens een mechanische fout. Daar de schijf steeds drieduizend omwentelingen per minuut maakt, blijft er daarna niet veel van zijn oppervlak over. Omwille van dit gevaar worden er elke week **kopieën** van de schijf op magneetband overgebracht.

Veel waarschijnlijker is echter menselijke vergissing. Door een **incorrecte** reeks opdrachten aan de computer te geven, kan men onbewust een deel of het geheel van al de ingetikte tekst doorhalen. Hiervoor moet men natuurlijk op zijn hoede zijn.

2.2.4 Proeflezen

Dit kan op twee manieren gedaan worden: ofwel totaal met de hand, of met behulp van de computer. De makkelijkste techniek van de eerste soort is het doorlezen van de tekst in de 'TECO editor', regel per regel, bladzijde per bladzijde, waarbij men de fouten verbetert **nagelang** zij ontdekt worden. Deze

30. Zie Schneider (1973) voor een bespreking hiervan.

methode is noch vlug noch **nauwkeurig** genoeg. Het kan verbeterd worden qua nauwkeurigheid als het overgedaan wordt na een of twee weken. Het is nog beter om twee of meer mensen te gebruiken voor dezelfde tekst. De ene zal misschien opmerken wat de andere mist.

Bij het tweede groep methoden is het het makkelijkst om de tekst eerst een keer met de hand te corrigeren en dan **TEXTAN te** gebruiken. Als men dan manueel de **lijst** van de woordvormen doorneemt, is het veel makkelijker om de fouten te zien en aan te tekenen waar zij voorkomen. Dan is het makkelijk om 'nog eens door de tekst te gaan en hem te verbeteren. Deze methode heeft het voordeel dat woorden die alleen maar in **één** letter van elkaar verschillen, in de lijst waarschijnlijk bij elkaar komen te zitten, zodat de fouten duidelijk blijken uit het verschil in frequentie:

BOER	260
BOERR	1

Deze techniek werd uiteindelijk gebruikt.

Een meer geraffineerde methode is om twee typistes te gebruiken die op twee verschillende 'input'-toestellen ieder een versie van de tekst intikken. Dan gebruikt men een systeemprogramma dat **DIFFERENCES** heet, dat de twee teksten vergelijkt en een lijst geeft van de onderlinge verschillen. Omdat de kans uiterst klein is dat beide typistes op precies dezelfde plaats dezelfde fout zullen begaan, kan men veilig aannemen dat alle verschillen **afwijkingen** van het **origineel** zijn. Deze lijst wordt dan gebruikt om een van de versies te verbeteren en dus een **99,9999%** correcte tekst te krijgen. Deze methode werd niet gebruikt omwille van de kost om de tekst tweemaal te laten tikken.

3.0 BESPREKING

3.1 Streekconcept

Centraal voor Wortels streekconcept is zijn eigen veld, zijn dorpje. Zijn heel leven is daaronder gebouwd. Als wij dit willen onderzoeken moeten wij kijken naar de hoofdtermen 'veld' en 'velden' en naar de verwante termen 'grond' en 'aarde'. Deze komen in de tekst voor met de volgende frequenties:

VELD	:	117 maal;	frequentie	0,00259
GROND	:	44 maal;	frequentie	0,00098
AARDE	:	16 maal;	frequentie	0,00035
VELDEN	:	9 maal;	frequentie	0,00020

'Veld', het meest voorkomende van deze woorden, is het op 59 na meest gewone woord in het boek. Maar deze schijnbare onbeduidendheid wordt gelogenstraft door het feit dat het samen met 'Wortel', het meest voorkomende 'echte' woord is. De 'onechte' woorden zijn de modale hulpwerkwoorden, voegwoorden, relatieve, persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden en negaties, die in om het even welke lijst een hoge frequentie zullen halen. Het feit dat 'Wortel' ook zo populair is zou niemand verbazen als men bedenkt dat hij de ik-verteller is.

Op basis van de cijfers hierboven kunnen wij onmiddellijk het grote belang van 'het veld' in Boerenpsalm zien en ook van de termen die daarmee verbonden zijn. Om dit een beetje nauwkeuriger te bestuderen moeten wij de concordantie gebruiken. Hier moeten wij voorzichtig zijn om een onderscheid te maken tussen louter verwijzingen naar de termen en voorkomens die ons meer informatie kunnen verschaffen. De eerste zijn slechts interessant voor hun frequentie; de laatste voor de informatie die zij ons kunnen geven. Deze informatie kan op twee verschillende manieren overgedragen worden. De eerste is door een directe vermelding; "Dat is mijn hemel op aarde, mijn veld" (3,60,14). De tweede is eigenschappelijk; "de heilige aarde" (7,171,19). Als wij nu naar de concordanties voor 'veld', 'velden', 'grond' en 'aarde' kijken, komt er een patroon te voorschijn. Vermeldingen over 'het veld' zijn vermeldingen over Wortels verhouding daartegenover of zijn verhouding met God daardoor.

Wortel wordt voorgesteld als met zijn veld verbonden. Hij zegt zelf: "Ik kon het veld niet verlaten" (1,6,19), "Van dan af zijt gij de slaaf van 't veld" (2,24,20), "Een boer is verhangen naar zijn veld, hij is er als aan geketend" (2,23,8) en "Maar steekt ge enkel uwen vinger in dien grond dan wordt ge er als door wielen en katrollen met lijf en ziel in meegesleurd" (2,23,18). Deze verhouding is niet steeds idyllisch, zoals hij zelf toegeeft: "Het veld (is) een soort vijand (...) die ons dag in, dag uit tegenwerkt" (1,6,23) en "Het veld dat anders een lust is, is nu een last" (4,74,10). Deze ongemakken worden echter ruimschoots goedge maakt door zijn liefde voor zijn veld, die blijkt uit zijn steeds lyrische uitlatingen erover.

Het veld wordt afwisselend beschreven als "den schone zwarten vetten grond" (3,44,18), Wortels "hemel op aarde" (3,60,14) en als de "heilige grond" (7,171,19). Zijn leven wordt er totaal rond gestructureerd en is erop geconcentreerd: "Het plezier van mijn leven bestaat in te kunnen werken op mijn veld" (3,60,12) en "Ik wil mijn genoegen vinden in mijn veld" (5,92,17). Het veld krijgt inderdaad soms een bijna mystieke status: "dat eeuwige veld" (2,40,3), "het veld is alles" (7,151,13) en "'t veld is altijd in den tegen-

slag mijn redding geweest" (9,192,12). Het is zijn eerste zorg, zoals blijkt uit een passage die ook heel veel zegt over zijn prioriteiten: "Zo moet een mens steeds wantrouwig blijven uitzien, voor het behoud van zijn veld, zijn vrouw en zijn kinderen, en dan nog van uw eigen zelve"(2,29,25). Hij praat ermee - "'t was gedurig een zwijgend gesprek gesprek tussen mij en 't veld" (9,182,22) en bemint het ook zoals "een muzikant zijn orgel" (7,125,27). Men kan het veld soms gaan beschouwen als een andere vrouw, vooral wanneer Wortel het beschrijft als "een reuzin, zo'n heel groot vrouwmens waar 't eind aan verloren is" (1,7,15).

Wortels verhouding tegenover zijn veld is ook dicht verbonden met zijn verhouding tot God. Het veld wordt een paar keren beschreven als een gave van God: "en stuk ruige grond (...) zoals God het uitgeasemd heeft" (2,23,11), "de heilige aarde" (7,171,19) en "Uw veld" (10,208,10). God bewaakt ook het veld en draagt er zorg voor: "laat ook uw groot oog erover wandelen en alles zal weer goed worden" (6,110,11) en "Ik zeg U dank om de regenbogen die Gij op de donderwolken spant, om den regen die mijn gewas verkwikt, om de zon die hem uit den grond zuigt, om de winden die 't kwaad weggagen en de windmolens doen draaien, en om de sneeuw die 't winterkoren induffelt"(10,207,8).

Als gevolg hiervan beschouwt Wortel zijn werk op het veld als een dienst voor God: "O Heer (...) ik zal voor U het veld beploegen" (7,174,2). Dit wordt verder versterkt door het verband tussen de hosties en het veld: "(de) hostie (die) broederlijk van hetzelfde koren komt waar wij onze boterhammen van eten" (10,207,25). Zelfs de pastoor kent het verband en beseft dat "de boer na den priester het dichtst bij God staat" (6,103,5).

Het veld is niet het enige element in het landschap van Boerenpsalm. Er zijn ook verwijzingen naar 'het dorp', 'de Plattekeeshoek', en 'de stad' zowel als vage verwijzingen naar andere steden en landen (zie o.a. blz. 6). Hoewel de Plattekeeshoek een deel van de streek is, wordt hij maar één keer beschreven en dan op een vrij negatieve manier als "een hoop arme huizekens achter 't dorp, waar al het schorriemorrie bijeenkoekte" (4,65,6). Het dorp wordt meer gedetailleerd beschreven en komt geloofwaardiger over. Er wordt ons verteld dat het bestaat uit tenminste een kroeg, een kerk en een aantal huizen. De stad komt als heel vaag over. Er wordt ons weinig daarover gezegd en dan alleen maar wat nodig is voor de loop van het verhaal. Reizen naar de stad worden bijna altijd gewoon vermeld - niet beschreven. Men krijgt de indruk dat alles beneveld en onbepaald wordt zodra men de streek verlaat. Zelfs de perceptie van tijdsverloop verandert. Wortels acht maanden in de gevangenis wegens stropen vliegen voorbij terwijl hij aan zijn geliefde veld zit te denken.

Op basis van het voorgaande lijkt het wel alsof Wortels perceptie van het universum kan beschouwd worden als drie concentrische cirkels. De binnenste is die van Wortels veld, zijn dorpel. Het is gedetailleerd, levend en staat centraal voor zijn leven, is de zin van zijn bestaan. De volgende cirkel is die van de streek. Hij omvat het dorp, andere dorpen in de beurt, andere boerderijen en de omgeving. Deze is helemaal niet zo centraal of zo levendig als de binnenste cirkel. De buitenste en laatste cirkel is die van de rest van de wereld. Gebeurtenissen hier raken heel zelden het kleine gesloten wereldje van de streek en als zij het toch doen, dan ligt er iets onwezenlijks over.

3.2 Sociale stratificatie

De sociale stratificatie kan op verscheidene niveaus bekeken worden; . Het eerste is dat van het individu. Op dit niveau kunnen de personages in Boerenpsalm **ruwwis** ingedeeld worden op basis van klasse. De werkende klasse zou meestal uit boeren bestaan. De bourgeoisie zou hier vertegenwoordigd worden door de 'dokter', de herbergier uit Den Trommelaar en de 'garde-champetter'. De enige mogelijke kandidaten voor de hoogste stand zouden de 'oude mejonkvrouw' en 'jonge pimpelmuis' van het kasteel zijn. Naar hen verwijst Wortel steevast op een negatieve manier: "**pimpelmuis**", "**pinnekenneus**" en "spitshond". De eeuwige haat van de werkers voor de bourgeoisie! Dit geldt ook voor de 'dokter', die Wortel beschrijft als een "vergulde ezel" (1,19,15) en een "kwibus" (6,104,11).

Een andere manier van indeling is op basis van functie. Dit is bijzonder relevant binnen de gesloten wereld van het dorp waar de mens en de functie vaak onscheidbaar zijn. De burgerlijke functies zijn vertegenwoordigd door het leger (waar Fons een tijdje lid van was), de 'garde-chaanpetter' en de politie. De geestelijke functionarissen zijn de pastoor, de broeder Fransoo en zijn zuster de non. Hierbij kon men ook de bisschop van Geel rekenen en de **jezuit**-etenpater waarbij Wortel te biechten gaat. De **dienstveilenende** sector bestaat uit de 'dokter', de '**beestendokter**', de herbergier, de belezer en de grafmaker. Het belangrijkste met al deze functies is dat zij vast en onveranderlijk zijn, in overeenstemming met de strakke structurering van de maatschappij waarin zij voorkomen. Veel van de functionarissen worden alleen maar aangeduid door hun functie, zonder **naam**. Anderen, zoals 'Bel Salamander, de belezer' krijgen soms zowel naam als functie en de rest krijgt alleen een naam of een epitheton dat hun **naam** is 'geworden, b.v. 'Wortel' of 'Ossekop'.

Een mogelijke aanwijzer van sociale stratificatie binnen een tekst is de dialoog. Het onderzoeken hiervan in Boerenpsalm is een beetje riskant omdat het grootste deel van de tekst uit interne monoloog bestaat. Maar desalniettemin, als wij de dialoog van Wortel met die van de pastoor (de twee personages die het **meest** aan het woord komen) vergelijken, merken wij dat:

1. Wortel gebruikt een grotere woordenschat dan de pastoor. Hij gebruikt 577 woordvormen op een totaal van 1992 woorden. Dit geeft hem een woordenschapsverhouding (aantal **woordvormen/aantal** woorden) van 0,28966. De pastoor gebruikt 821 woordvormen op 2875 woorden en heeft dus een woordenschapsverhouding van 0,28577. Dit kan misschien verklaard worden door het feit dat Wortels spreektaal wordt gebruikt binnen een veel ruimere sociale-context dan die van de pastoor en dus een grotere reeks woorden moet bevatten. Een manier om dit na te gaan zou zijn om alleen maar die situaties te vergelijken waar zij **met** elkaar aan het praten waren om dus de context constant te houden. Ongelukkig zijn de enige plaatsen in Boerenpsalm waar dit gebeurt plaatsen waar je lange stukken monoloog van de **pastoor** vindt, die slechts hier en daar door korte zinnen van Wortel onderbroken worden. Dit maakt een realistische analyse bijna **onmogelijk**.
2. Wortel gebruikt **meer** verkorte **vormen** ('t', 'k', 'd', 'g', 'z' en 'deez') in zijn taal dan de pastoor. De verhouding hier is 0,0190 tegenover 0,0115.
3. Wortel gebruikt veel **meer** dialectische vormen en woorden dan de **pastoor**. Om dit volledig te onderzoeken zou men Wortels taal **moeten** vergelijken met een ABN-standaard, bijvoorbeeld de 'Groene Bijbel'. Er

was niet genoeg tijd **om** dit te doen en **dus moest** dit oordeel subjectief blijven. Een paar woorden die **men** kon citeren zouden 'wierd', 'heuren' en 'duvel' zijn.

Het is echter gevaarlijk **om** uit zo'n steekproefje **meer** te willen afleiden dan dat het taalgebruik van de pastoor blijkbaar **meer** verfijnd is dan dat van Wortel. Deze analysetechniek zou veel betere resultaten opleveren **met** een **roman** **met** een traditioneler vertelperspectief of een die **meer** dialoog bevatte.

Het volgende niveau van stratificatie is dat van het gezin en de verschillende rollen daarbinnen. In **Boerenpsalm** wordt het gezin beschouwd als de hoeksteen van de maatschappij. **Daaron** is trouwen een **uitgenaakte** zaak voor iedereen. De enige uitzondering hierop is **Angelik** en zij wordt als een uitzondering beschouwd.

De rol van het gezin is kinderen te produceren. Zoals Wortel zegt: "**want** wat is het huwelijk anders dan kinderen tot **Gods** glorie op te brengen" (5,95,20). Deze visie wordt ook bruusker uitgedrukt als "God vraagt kinderen" (2,22,1). Als **men** de zinnen onderzoekt waarin 'kind' of 'kinderen' **voorkomen**, **merkt men** dat die vaak worden beschreven in vrij naturalistische **termen**: "open bekken" (1,5,8), "kinderen zowel als savooien" (1,5,15) en "de kinderen rollen als rapen uit haren schoot" (2,25,5). In veel contexten worden Wortels vrouw en kinderen **bschouwd** als een verlengstuk van zijn veld, zijn oogst.

Dit wordt eerst gesuggereerd in zinnen waarin ze **samen** voorkomen: "Het veld draait gedurig door **nijn** geest. Ons Fien en **nijn** kinderen ook natuurlijk" (5,86,24), "de zorg van huishouden, kinderen en veld" (9,175,9), "**zo** **noet** een **nens** steeds wantrouwig blijven uitzien voor het behoud van zijn veld, zijn vrouw en zijn kinderen" (2,29,25). Veld, vrouw en kinderen (in die volgorde!) blijken beschouwd te worden als een logische eenheid. Wortel heeft dezelfde soort verhouding net zijn veld als net zijn vrouw of zijn kinderen. Ze schenken hen allebei vreugde: "Ik **benin** (nijn veld) als een nuzikant zijn orgel" (7,125,27) en "Ik houd van een **trossel** kinderen" (1,5,12). En ze brengen allebei **problemen** net zich nee: "Het veld dat anders een lust is, is nu een **last**" (4,74,10) en "**noet** ik gestraft worden in **nijn** kinderen?" (4,64,21).

Deze verband tussen veld en kinderen wordt verder versterkt als zij net elkaar expliciet verbonden worden: "Van dan af zijt ge de slaaf van 't veld, zoals ge de slaaf zijt van uw kinderen" (112,24,20). De **samenhang** tussen veld en vrouw is bijzonder belangrijk en wordt op verschillende plaatsen sterk benadrukt. Als Fien Wortel in de gevangenis kont bezoeken, denkt hij "Ik zie de verten van het veld in den blik van haar ogen, ik voel de lucht op haar blozende wangen, ik riek de aarde aan haar handen" (5,90,3) en dan een beetje later "net de hand die ik aan ons Fien geef, geef ik ook de hand aan **nijn** veld" (5,90,12). Dit verbinden van veld net vrouw en (**sons**) kinderen net oogst is bijzonder van betekenis als **men** zich herinnert dat Wortel aanvankelijk het veld als een "reuzin" (1,7,15) heeft beschreven en dat zowel in zijn gedachten als in de werkelijkheid hij de bevruchter van zowel veld als vrouw **is**.

De rol van de vrouw binnen het gezin legt de nadruk op haar **produktiviteit** en haar onderdanigheid aan de **man**. In die traditionele en sexistische visie is de vrouw een partner die elke wens van de **man** moet bevredigen. Op het zuiver fysische niveau: "(**noet**) een boer (...) een goede vrouw in 't bed hebben" (1,7,23). Zoals Wortel opmerkt, een van de goede dingen aan Fien was

dat zij, in tegenstelling tot **Angelik** - die hij beschrijft als een "nagere lat" -, "goed in 't vlees (zat), een rondborstige vrouw" (1,8,26). "Verder zijn vrouwen ook goed on kinderen te 'kweken', zoals eerder werd gezegd.

Op een geestelijker niveau waardeert Wortel Fien als een **zielsgenoot**: "een boer heeft een boerin nodig die net hen op en van het veld leeft" (7,151,11). Nog een ander ding dat Wortel bij Fien waardeerde was dat in tegenstelling tot **Frisine**, waar iedere opdracht bijna een "**Mechelse catechismus**" noest zijn, was dat net "een woord" konden zij verstaan "den helen toestand van wat er voor 't veld noest gedaan en gelaten worden" (7,151,17).

Uiteindelijk, op het praktische niveau fungeert de vrouw als een 'all-round' werkpaard. Het beeld dat Wortel van Fien ophangt, vat dit vrij goed **samen**: "Ons **Fien** net heur pijn in den kop, net een vers kind aan den borst, het blind **Anelieke** aan haar voorschot, botert, **nelkt, kookt** en zorgt voor nensen en beesten" (3,47,17). Zoals Wortel zegt: "het **niddelpunt** (van het huishouden) is de vrouw" (2,24,22).

Het laatste niveau is dat van de **geneenschap**. De drie leefgemeenschappen in **Boerenpsaln** zijn die van het gehucht, het dorp en de stad. De **dorpsnaatschappij** is strak gestructureerd en eenzellig. Buitenstaanders worden niet geaccepteerd en worden net wantrouwen behandeld. Wanneer Polleken, het eerste kind van Wortel en **Fien** aan en ziekte overlijdt, wordt zijn dood toegeschreven aan het bezoek van "een graat van een oud wijf (...) dat net stekakens **leur(de)**" (1,19,4) die "over ons **Polleken** zijnen kop" (1,19,10) streelde.

Het houding van de strak gebonden dorpsgeneente tegenover de stad kan beschreven worden als tolerantie, naar niets neer. Dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan de behandeling die de dorpingen krijgen als zij naar de stad gaan. Als Wortel naar Antwerpen gaat om de dood van zijn zoon te bevestigen, wordt hij als een tweederangsburger behandeld. Hij wordt door de **politiecon- nisar**is net 'nan' aangesproken waarop hij in de derde persoon - "Wat wil den heer?" - antwoordt. De politieagent heeft het over hen als 'boerken' en spot net zijn vrees voor lijken naar is niet te goed on een borrel van hen aan te **neuen**. Deze negatieve visie op de stad wordt verder versterkt door het betre- uenswaardige geval van Fons, die in de grote stad gaat werken, in een ver- houding net een danseres verwickeld raakt en tenslotte zelfnoord pleegt. Wij krijgen ook het standpunt van de pastoor die de stadsbewoners ongunstig ver- gelijk - "(ze) kruipen de **nuren** op" (6,102,16) - net de boeren en hun gezond leven in de velden.

Op dezelfde **manier** schuwen de dorpingen de Plattekeeshoek, beschreven door Wortel als "een hoop **arne** huizekens achter 't dorp, waar al het **schorri- enorrie** bijeenkoekte" (4,65,15). Het belangrijkste personage in het boek uit dit **verderfelijk** gehucht is **Frisine**, een "**Bohenerse**, net vet, zwart haar en ogen als kolen" (4,65,16). Enige van de **ninder** flatterende epitheta die zij in het boek krijgen zijn 'narjan', 'zwarte kat', 'zwarte kraai', 'schone du- ivelin' en 'heks'. **Frisine** wordt uitdrukkelijk geassocieerd net het begin van Fons' ondergang. Haar eerste optreden in het verhaal kont net na de volgende zin van Wortel: "Maar de **onstandigheden** hebben al het kwaad bij hen (d.i. Fons) doen **opschieten**" (4,65,12). Het ongepaste van hun relatie wordt ook duidelijk genaakt: "(zij was) zo iets voor een rondtrekkenden **harmoniker** speler, zo een echt **geneen**, vrank stuk, een gaillard, niet voor een boerenjon- gen" (4,65,20 - gedeeltelijk aangepast). Het latere huwelijk van **Frisine** net Wortel wordt ook **benoelijkt** door problemen die **neestal** veroorzaakt zijn door

Wortels knagende - en blijkbaar ongegronde - angst dat zij hen ontrouw is.

3.3 Godsdienst

De godsdienst kan **onderverdeeld** worden in persoonlijke en **kerkelijke** aspecten. Laat ons eerst naar het **persoonlijke kijken**. Het geloof van Wortel is op een vrij eenvoudig niveau. God wordt beschouwd als de schenker van alles - het goede dat wij begrijpen en het slechte dat wij toch naar accepteren. Zijn verhouding tot God is heel persoonlijk en hij bespreekt hen vaak aan: "**nijn** God en **nijn** Heer" (4,38,21). Zijn geloof is **fundamenteel** Rooms-katholiek, hoewel er bijna geen sporen van Mariaverering zijn. Hij bidt een keer per jaar, net Pasen, draagt het vaandel van Sint-Antonius in de processies en gaat iedere zondag naar de kerk.

Fien deelt ook dit eenvoudige geloof net hen, naar zij heeft ook een beeld van 'Ons Lieve Vrouwtje', tot wie zij vaak bidt. Haar geloof is stil en verinnelijkt zodat wanneer zij sterft de pastoor tegen Wortel kan zeggen "UW vrouw is een van die frisse figuren, die heilig zijn zonder het te schijnen" (6,106,9). Hierin staat zij in scherpe tegenstelling tot Frisine die **anbigu** blijft wat haar geloof betreft. Dit is **nisschien** consequent net haar beschrijving als **ienand** die niet precies in de gesloten dorpswereld past. Haar schijnbaar gebrek aan geloof is **nisschien** nog een bepalend **kenmerk**.

Binnen een **ruinere** context is de kerk een hoeksteen van de maatschappij. Ze doordringt elk niveau van de **saenleving** en wordt blind aanvaard, net dezelfde zelfsprekendheid als de eeuwige kringloop der seizoenen. De vraag "Bestaat er een God?" zou zinloos zijn voor Wortel. Hij zou antwoorden dat God bestaat **ond**at hij bestaat.

Met godsdienst als een van de ingebouwde factoren in het dorpsuniversum wordt de rol van de pastoor in de dorpsmaatschappij ook heel belangrijk. Zijn positie is op veel **manieren** vrij autoritair; hij zorgt voor Wortels derde huwelijk zonder hen iets te vragen en wordt heel boos als Wortel niet net zijn plannen **instent**. Zijn plaats in het **centrum** van de gemeenschap geeft hen het recht op een portie vlees als dankbetuiging wanneer Frisine van haar hoofdpijn genezen wordt en op een liter **nelk** telkens hij Wortel komt bezoeken. Hij heeft een conservatieve en stabiliserende invloed binnen de **geneente**, een waardige agent van de conservatieve kerk.

De **rituelen** en tradities van de kerk zijn ook verbonden net en belangrijk voor de **geneente**. Wortel **neent** zijn jaarlijkse biecht bij Pasen erg serieus: "een boer die zijn paastijd niet houdt, 't is kans dat de **peeën** in rapen veranderen" (2,38,23). Processies net klokkegelui, boek en wierook zijn ook belangrijk, zowel tijdens de **kernis** als in tijd van nood, bijvoorbeeld de droogte. Ook heiligenverering is een wezenlijk bestanddeel van het **geneens**chapsleven; als **Polleken** ziek wordt, zet Bel **Salanander** een **nedaille** van Sint-Benedictus op haar borst en steekt een keers van Lourdes aan.

Deze **heiligenverering** lijkt sous bijna op bijgeloof. Echt bijgeloof komt ook voor in de **geneente**. De blindheid van Anelieke wordt toegeschreven aan het feit dat Fien naar een **naansverduistering** heeft gekeken terwijl zij zwanger was. Fien ontkent dit en zegt dat het de wil van God was. De hele zaak van bijgeloof wordt op de spits gedreven tijdens de episode van "de kwade hand, die ons ons **Polleken** had afgepakt, ons **Anelieken** blind ter wereld had doen komen en al zoveel kwaad aan ons gewas en aan onze beesten had gedaan" (blz. 1.58). De hele streek wordt bijgeloviger dan ooit, ondanks de tegenstand van de kerk. De pastoor daagt de duistere nachten uit en beweert dat ze

onschadelijk zijn daar ze zich niet vertonen. Maar de hardnekkige boeren willen zich niet op het **gezeg** van de kerk verlaten - zoals Wortel zegt: "'t is altijd goed en wijs een beetje vrees over te houden als een ren" (8,164,15). In de **dorpsgeneenschap** functioneren godsdienst en bijgeloof zij aan zij als noodzakelijke, aanvullende en enigszins verwante **systemen**. In een gesloten **dorpsuniversum** waar verandering bijna onbekend is, duurt het lang voor de oude gewoonten uit te sterven.

3.4 Technische aspecten

De tekst bestaat uit 208 bladzijden in tien hoofdstukken van ongeveer gelijke lengte verdeeld. Het vertelperspectief is doorheen het hele boek dat van de eerste persoon, waardoor een groot deel van de tekst uit interne monoloog, eerder dan zuivere verhaalttekst, bestaat. Hoewel dit hier en daar een beetje onhandig overkomt, geeft het de auteur de mogelijkheid om zijn auteur-sinterventies in de mond van de verteller te kunnen leggen en ze er dus een beetje minder manipulerend te doen uitzien.

Het tijdsverloop is vrij eenvoudig. Aan het begin van het eerste hoofdstuk krijgen wij een korte verwijzing naar de verteller in de tegenwoordige tijd en dan begint er een 'flash back'. Deze 'flash back' beslaat het grootste deel van het boek terwijl de verteller zijn leven overdenkt. Aan het begin van hoofdstuk tien worden wij terug naar het heden gebracht met "En nu zit ik hier" (10,197,1). Maar er komt nog een kleine flashback in het midden van hoofdstuk tien, dat de jaren tussen Wortels weigering om net Angelik te trouwen en de dood van de pastoor bestrijkt. Hierna loopt het verhaal tot het eind in de tegenwoordige tijd. Op een paar plaatsen in het boek krijgen wij ook een zekere tijdsverdichting. Er verlopen vijf jaren tussen de hoofdstukken acht en negen en "vele jaren*" tussen negen en tien.

Technisch gezien is Boerenpsalm dus een vrij traditionele roman, wat goed bij het thema en de ideologie past.

4.0 BESLUIT

Het was de bedoeling om net deze thesis een 'computeranalyse van een Nederlandse landelijke **roman**' te bezorgen. In welke **nate** werd dit einddoel bereikt? In de delen 1.1, 1.2, en 1.3 werd er beweerd dat de computer o.a. objectief, accuraat en nauwkeurig was. Op basis daarvan werd ook beweerd dat de computer goed zou kunnen fungeren als objectieve **verzamelaar** van gegevens en ook voor het staven van gevolgtrekkingen die anders noodgedwongen subjectief **moeten** blijven.

Het eerste is erg goed gelukt. De computer heeft vlotweg frequentielijsten en concordanties geproduceerd die veel langer hadden geduurd als ze net de hand **noeisten** samengesteld worden. Het is niet al te **noeillijk** om deze analyses op 'laag' (d.i. **niet-complex**) niveau uit te voeren en ze leveren bovendien snel resultaat op. Ze zijn echter ontoereikend als **bewijsmateriaal**.

Hiervoor **moeten** neer gesofistikeerde - en vaak neer statistische - analyses op een 'hoog' niveau gebruiken, zoals kruislijsten van de datatabel, SCA en al de andere mogelijkheden die in deel 1.2.2 werden opgenoemd. Ongelukkig zijn deze veel **noeillijker** om te **programmeren** en **daaron** werden zij niet gedaan. De enige poging in deze thesis om een **conclusie** op een objectieve en statistische **manier** te bewijzen, was de bespreking en vergelijking van het gebruik van directe rede door Wortel en de pastoor. De analyse werd echter **benoeillijk** door tekstuele factoren en een heel beperkt corpus.

Één gebied waar de **computer** heel nuttig was, was bij het schrijven van de bespreking. Het was heel handig en nuttig om vlug een concordantie te kunnen krijgen voor om het even welk woord of **thema** dat **nen** aan het bestuderen was. Veel inzichten in de tekst kwamen feitelijk alleen naar door het bestuderen van de concordanties en frequentielijsten.

De bespreking zelf heeft, noodzakelijkerwijs, ook geleden. Hij was vrij beperkt door zowel de begrenzing van de thesis als de plaats die voor de inleidende methodologische delen werd **ingeruimd**. Hierdoor werden er alleen naar bepaalde **thema's** besproken: streekconcept, sociale stratificatie en godsdienst, en dan niet volledig. Andere gebieden waar er de tijd niet voor was, zijn in Van Hoeydonck (1980) opgesond: "Class consciousness in the Rural Novel (and) the **significance of concepts such as 'fate', 'innocence' or 'initiation'**"³¹. Hieraan konden ook 'rites de passage' binnen de **dorpsgemeenschap**, zelfbewustzijn en stilistische **elementen** zoals karakterisering en beeldspraak toegevoegd worden.

Wat de bespreking betreft, beantwoordt Boerenpsalm alleszins volledig aan de in deel 1.3.1 samengevatte criteria. Men kan dus stellen dat Boerenpsalm thuishoort in het door die criteria begrensde genre. Maar hoe geldig zijn deze criteria voor het als 'landelijker **roman**' bekend staande genre? Zijn ze ontoereikend of overspecifiek? Alleen een volledige intertekstuele vergelijking met andere romans waarvan **nen** beweert dat ze tot dit genre behoren, zou dit kunnen **uitnaken** en misschien ook enkele objectieve criteria voor dit genre kunnen vastleggen.

De **bespreking** heeft, zoals gezegd, gebruik gemaakt van analyses op 'laag' niveau. Het was echter ook leuk geweest om neer gesofistikeerde **analysetech-**

nieken te kunnen gebruiken, zowel als hulpmiddel als voor de bewijsvoering. 'Semantic Cluster Analysis' was bijzonder nuttig geweest voor de bespreking van het streekconcept, en samen met de 'collocations' van 1.2.2 had hij ook conclusies kunnen bewijzen. Meer volledige kruislijsten hadden ook bruikbaar kunnen zijn en op het niveau van toekomstige intertekstuele vergelijkingen zullen zowel thematische analyse als genreanalyse onontbeerlijk zijn.

In zekere zin kan deze thesis beschouwd worden als een wegwijzer naar een algemener behandeling van landelijke romans met behulp van de computer op ongeveer dezelfde manier als Van Hoeydonck (1980) wijst op de behoefte om ze te bespreken binnen de literatuurwetenschap. De computer kan niet al het nodige werk doen, maar kan als een vrij nuttig werktuig dienen.